

Het Hoefbos in oorlogstijd

Alleen al de hoge stuifduinen, rodebosmierhopen, dassenburchten en niet te vergeten de wilde zwijnen maken het Hoefbos bij Otterlo een wandeling waard. Opmerkelijk zijn ook betonnen fundamenten, sleuven en een vijver in het zo vredig ogende bos. 'Het zijn rudimenten van een Duits infanterie-oefenkamp', verklaart Martin Hijink die de geschiedenis van het bos reconstrueerde. 'Veel Duitse en Nederlandse jonge SS'ers en NSB'ers kregen in dit bos en in het aangrenzende Infanterieschietkamp (ISK) Harskamp geheel of gedeeltelijk hun basisopleiding.'

tekst Ria Dubbeldam en Martin Hijink, foto's Ria Dubbeldam

Zijn vrouw wandelt niet graag door het Hoefbos. Ze vindt het een sinistere plek, maar Martin Hijink komt er graag. Het is een fijn bos om te genieten van de natuur en om op zoek te gaan naar de vele cultuurhistorische sporen, waaronder die van het voormalige Duitse infanteriekamp. Het kamp werd in het voorjaar en de zomer van 1941 opgebouwd en 75 jaar geleden in september 1944 vanwege de snel oprukkende geallieerden in allerijl verlaten. Aan het Hoefbos gaat de herdenking van die opmars ongemerkt voorbij. Het krijgt niets mee van '75 jaar Airborne' met zijn vele evenementen rondom Ede, Oosterbeek en Arnhem. Dat het Hoefbos minder belangstelling geniet, vindt vast deels zijn oorsprong in het gegeven dat het hier om beladen erfgoed gaat. Daar willen velen liever niet aan herinnerd worden. Toch hoort het bij onze geschiedenis.

Op een doordeweekse dag neemt Hijink *Nieuwe Veluwe* mee naar het Hoefbos, een 100 hectare groot terrein, dat ligt ingeklemd tussen de N310 (Harskamperweg), de N304 (Apeldoornseweg), de Hoefweg en het Infanterieschietkamp Harskamp. Het toegangsbord vermeldt: 'Defensieterrein Hoefbos'. Mag je er dan wel in? Jazeker. De toegang is vrij van zonsopkomst tot zonsondergang. Nog meer zekerheid geeft het schildje van het klompenpad Eeskoterpad naast het klaphek. 'Hier was de hoofdingang van het kamp. Destijds lag er een klinkerweg', begint Hijink te vertellen. 'Geen idee waar de klinkers gebleven zijn, maar waarschijnlijk zijn ze direct na de bevrijding weggesleept en gebruikt voor het herstel en de herbouw van huizen en gebouwen in de omgeving. Bij de Slag om Otterlo van 15 tot 17 april 1945 kwamen onge-

veer 150 mensen, waaronder 4 dorpelingen, 23 Canadese en Engelse militairen en zo'n 125 Duitse soldaten om en hadden vrijwel alle huizen en gebouwen schade opgelopen.'

Betonnen funderingen

Even later wijst Hijink naar links. 'Die betonnen fundering daar was een van de vijf wasgelegen-

heden voor de soldaten. Ook hiervan is vrijwel al het bouw materiaal verdwenen. Alleen het betonnen fundament was te zwaar om uit het bos te halen.' Na 75 jaar ziet het er idyllisch uit. Er staan forse bomen om de wasgelegenheid heen, wat erop duidt dat ze er voor de aanleg van het kamp al stonden. 'Er is dus geen gelikt kamp gemaakt met gebouwen die strak in het gelid staan. Nee, gebruikmakend van bestaande zandwegen, paadjes en camouflerende bomen en struiken zijn de gebouwen in het terrein geplaatst.'

Hijinks interesse in het Hoefbos is ontstaan na zijn pensionering, toen hij meer tijd kreeg om zich te verdiepen in landschappelijke ontwikkeling. 'Hoe komt het dat daar een wal ligt? Dat soort dingen vind ik interessant. En omdat ik in een dorp woon, krijg je al snel allerlei vragen van dorpsbewoners om uit te zoeken.' Tussen de bomen door glinstert het water van een vijver. Een jaar of twintig geleden tijdens een excursie met een groep mensen uit de omgeving vertelde Hijink over het ontstaan ervan. De vijver zou vermoedelijk door de Duitsers gegraven zijn. Waarop de nestor van het dorp, 80-plusser Peet Brons leunend op zijn

Het Duitse kamp in het Hoefbos bij Otterlo lag goed gecamoufleerd, blijkt uit een luchtfoto uit 1944, de enige foto die van het kamp bekend is.

fiets, met krachtige stem protesteerde: 'Hélemaal nie waar!' Hijink moet er nu nog hartelijk om lachen en gaf hem naderhand gelijk. 'Het terrein behoorde voor de oorlog toe aan de familie Kröller-Müller. Hier wonnen ze zand voor de bouw van hun grote modelboerderij Harscamp.' Het gat dat ontstond vulde zich op den duur met water en werd een mooie oefenlocatie in het kamp. 'De soldatenlichtingen werden met volle bekapping door de vijver gejaagd, vertelden Peet Brons en ook dorpsgenoot Jan Jansen.' Hijink memoreert nog een andere anekdote over de vijver. 'In 1967 kreeg grondwerker Rap de opdracht om de vijver schoon te maken. Hij haalde met zijn shovel iets naar boven dat enorm begon te roken: een fosforgranaat. De geschrokken Rap liet alles in de steek en draafde het bos uit. Het roken held na een poos en de granaat kwam niet tot ontploffing. Zulke verhalen gaan nog lang rond in het dorp.'

Soldatenbarakken rond de vijver

Rond de vijver lagen twaalf soldatenbarakken gegroepeerd. Het waren standaardbarakken – Hundertmannbaracke – die snel waren te plaatsen. Van de houten barakken is niks terug te vinden, noch van de barak voor de onderofficieren en officieren aan de overkant van de Harskamperweg. In de oorlog was dit nog een natuurgebiedje, kort erna is het ontgonnen tot akkerbouwland. Nu staat er maïs op. Hoeveel soldaten er op het kamp gelegerd waren, is moeilijk vast te stellen. 'De bevelhebber van de Duitse Wehrmacht in Nederland, generaal F. Christiansen, meldde met enige

trots in een brief aan het opperbevel in Berlijn, dat het kamp met een capaciteit voor 1200 man medio 1941 in gebruik is genomen. Het kamp zal echter niet altijd vol geweest zijn. Misschien is er in Duitse archieven nog informatie over te vinden.' Van Nederlands personeel van De Hoge Veluwe, dat in en rond de barakken van het kamp schoonmaakte, weet Hijink dat de rekruten na het ontbijt en het appèl meestal de hele dag het veld – het schietkamp ISK – in gingen. Ook, mogelijk vooral, de rekruten van de Duitse SS- en Marine-opleidingen in Ede-dorp – in 1943 zo'n 5000 man – maakten gebruik van de voorzieningen. 's Morgensvroeg, wellicht nog in het donker, kwamen de vrachtwagens met de manschappen uit Ede aangerezen. Rechts van het zandpad wijst Hijink op een brede sleuf, waar zo'n vrachtwagen in verstopt werd. 'De grootste cluster van een stuk of tien van dergelijke schuilplaatsen ligt aan de noord-oostelijke zijde van het kamp, vlakbij de Genieweg. Enkele schuilplaatsen zijn beduidend kleiner. Wellicht waren die voor de jeep van de commandant of zo bedoeld. Gooi je een camouflagenet over de voertuigen, dan is er vanuit de lucht niets meer van te zien. Vooral in 1943-'44 was het belangrijk de voertuigen en manschappen uit het zicht te houden voor de geallieerden. Het is de vraag of de sleuven altijd gevuld waren. Wellicht kwamen de soldaten in 1944 toen er nog maar weinig benzine was met de fiets uit Ede.'

Schuilbunkers

Om de manschappen te beschermen tegen luchtaanvallen waren op het kamp drie

schuilbunkers gebouwd. Aan de rechterhand van het pad wijst Hijink op een rijtje opstaande betonnen platen. Die vormden de drie ingangen van zo'n *Luftschutzbunker*. 'Elke bunker was 25 meter lang en zo'n 2 meter diep, afgedekt met betonplaten en een laag grond. Er pasten enkele honderden soldaten in. In de bunkers stonden banken, heb ik van iemand begrepen. De bunkers boden ongetwijfeld bescherming bij luchtaanvallen, maar niet tegen zware bommen. Behalve voor oefeningen zijn ze niet gebruikt. Het legerkamp is namelijk nooit gebombardeerd of beschoten, en dat terwijl aan de andere kant van de Genieweg het ISK begon!' Het schietkamp zelf was een bekend militair object en is tweemaal door geallieerde vliegtuigen aangevallen. Dat het kamp niet werd opgemerkt, maakt een luchtfoto uit 1944, de enige foto die van het kamp bekend is, duidelijk. Het kampterrein lag goed gecamoufleerd. Hijink loopt verder en stuit op een zigzaggende droge sloot: een loopgraaf. 'Waarschijnlijk is die alleen voor oefeningen gebruikt. De loopgraaf ligt namelijk op een onlogische plek aan de oostelijke kant van het terrein. De vijand viel vanuit het zuidwesten te verwachten.'

Forse stuifzandheuvel

Zo langzamerhand heeft Hijink de meeste relictten uit de Tweede Wereldoorlog laten zien. We krijgen nu ook oog voor de natuurlijke, de landschappelijke en de overige cultuurhistorische waarden. Het Hoefbos biedt voor ieder wat wils. Er zijn zandwegen met oude bomen en restanten van houtwallen. In het bos zijn

Otterlose keukenhulpen

Toen in 1944 het gebrek aan manschappen bij het Duitse leger toenam, werden voor de keukens Nederlandse keukenhulpen geronseld. Een van deze hulpen is Mina van Lunteren, nu 93 jaar, maar toentertijd de 17-jarige dochter van de Otterlose bakker. 'In het begin van 1944 kregen we op de bakkerij aan de Kerklaan van Otterlo bezoek van één van de Otterlose politieagenten, vergezeld van een Duitse militair. Zij kwamen speciaal voor mij als keukenhulp. Weigeren was er niet bij. Ik moest elke week zes halve dagen werken in de 'Marine'-keuken. We moesten schoonmaken maar ook groente snijden, aardappels schillen en dergelijke. We waren met vier meiden, naast mij nog twee uit Harskamp en een uit Ede. De Duitse korporaal-koks waren redelijk vriendelijk en soms kregen

we ook wat te eten. De, meestal jonge, soldaten waren vaak verlegen en niet lastig. We kregen zelfs loon, 8 gulden per week. In de andere keuken, de 'Hermann Göring'-keuken, werkten ook meiden uit de omgeving. Eén van hen uit Otterlo kende ik goed. Zij hadden het veel zwaarder dan wij en moesten vaak tot 10 uur 's avonds werken. Daar kwamen vooral de rekruten van de SS-opleiding uit Ede. Tegen de zomer van 1944 hakte ik mij bij het snijden van kool fors in mijn hand. Dokter Beumer, de huisarts van Otterlo, plaatste er drie krammen in en ik kon langdurig niet werken. Toen ik in september terug wilde gaan, bleek het kamp helemaal leeg te zijn.' Met het oprukken van de geallieerden tot Arnhem werd het kamp verlaten.

mierenhopen van soms anderhalve meter hoog. Dit jaar vallen ze bescheidener uit. De wilde zwijnen hebben aardig huisgehouden. In het oostelijke deel van het Hoefbos passeren we een forse stuifzandheuvel. 'Kijk daar, in het stuifduin zit een dassenburcht. Die is makkelijk te onderscheiden van een vossenhol. Een gravende das werkt het zand breed weg, wat een breed uitwaaierende opening oplevert. Een vos gooit het zand tussen zijn benen door.' Voor het stuifduin loopt een opmerkelijk vlak pad. 'Een voormalig smalspoorbaantje', verklaart Hijink. 'Over het Geitenspoor, vernoemd naar het mekkerende geluid van het locomotiefje, werden in de periode 1916-1920 de materialen voor de bouw van het jachthuis Sint Hubertus op de Hoge Veluwe vervoerd. Het bouw materiaal lag op een plek in het bos: het zogenoemde Waldlager. Materialen als geglazuurde stenen werden met boerenwagens opgehaald van treinstation Stroe, opgeslagen op De Hoef en later via het spoor naar de bouwplaats vervoerd. Ook bouwvakkers reden 's morgens en 's avonds met het treintje mee.'

Afgesneden stuk grond

Het Hoefbos was begin twintigste eeuw net als vele andere stukken omliggende grond in handen gekomen van de familie Kröller-Müller om van De Hoge Veluwe een volledig afgeras-

terd park te maken. Dat het Hoefbos erbuiten ligt is een bijzonder verhaal, dat als volgt gaat: Anton Kröller wist de overheid te bewegen om de doorgaande weg van Otterlo naar Hoenderloo (nu Houtkampweg) die dwars door zijn aankopen liep, als openbare weg uit het verkeersregister te halen. Wel moest hij een nieuwe weg – de huidige Apeldoornse weg – aanleggen. Omdat die weg bij De Hoef niet precies de randen van het park kon volgen, kwam het terrein aan de overzijde van de provinciale weg te liggen en werd het afgesneden van de afgerasterde Hoge Veluwe.

In januari 1941 legde de Duitse Weermacht beslag op De Hoef. De eigenaar van het terrein, het Park De Hoge Veluwe, kreeg een vergoeding op basis van de pachtwaarde van 1062,50 gulden. Na de oorlog had het park weinig belangstelling voor de grond en bleef het vrij toegankelijk voor publiek. Uiteindelijk werd de grond in 2002 verkocht aan Defensie, die het nu inzet als bufferzone voor het ISK. Richting Otterlo zijn twee ovale percelen min of meer uitgegroeid tot een natuurweide. Het zijn oude landbouwgronden die al op een kaart van cartograaf De Man uit 1810 staan aangegeven. Kijk je in het veld, dan zie je dat de weiden zo'n 60 centimeter hoger liggen dan hun omgeving. 'Boeren hebben eeuwen achtereen hier de grond verrijkt met heideplaggen vermengd met

Het Duitse infanterie-oefenkamp bestond uit:

- 1 barak voor de staf (officieren/onderofficieren);
- 12 barakken voor de manschappen;
- 5 wasgelegenheden (elk circa 5 bij 8 meter).
- 3 luchtafweerbunkers van circa 25 meter lengte en enkele meters breedte;
- 1 paardenstal voor 120 paarden;
- 2 keukens

mest. In de Duitse periode waren de percelen ook in gebruik. Waarvoor de paarden zijn gebruikt is niet precies bekend. De paardenstal stond in de buurt van de akkers. Ik vroeg Brons eens of hij veel paarden heeft gezien. 'Nou neu', antwoordde hij. Hij kon het weten als boer uit de buurt. De stal is met name gebruikt als bergplaats voor in beslag genomen fietsen tijdens een razzia in Otterlo eind november 1944. Toch zullen er aan het begin en het einde van de oorlog aardig wat paarden hebben gestaan, toen er tekort was aan alles.'

Hijink is benieuwd wat er in de toekomst met dit terrein gaat gebeuren. Is na het voorbeeld van de Muur van Mussert in Lunteren ook hiervan een monument te maken? In dit geval met een herstelde *Luftschutzbunker* en *Hundertmannbarak*? 'In ieder geval toont de organisatie WO2GLD, die met name onderzoek doet naar het 'besmette verleden' van circa tweehonderd objecten in Gelderland, belangstelling.'

De toegang tot het vroegere kampgebied in het Hoefbos ligt aan de weg tussen Otterlo en Harskamp (N310). Ter hoogte van de Genieweg is een kleine parkeerplaats. Voor een langere wandeling kunt u het klompenpad Eeskoterpad (www.klompenpaden.nl) volgen.